

Inhoud

Voorwoord door Gloria Wekker	9
Voorwoord door Miguel Heilbron en Mitchell Esajas	18
Inleiding	28
1. Het verloren erfgoed	31
2. Het erfgoed hervinden	78
3. Plaatsen van herinnering	106
4. Verandering van koers	123
Epiloog	130
Noten	132
Bibliografie	136

Zonder de voortdurende zorg van mijn zoons, Thiëmo en Miguel, had ik dit werkstuk niet geschreven. Aan hen en Diana Fräser (†) draag ik deze studie op. Waardevol waren voor mij ook de kritische opmerkingen van Frits Corsten en het feit dat ik een groot aantal titels uit zijn bibliotheek mocht raadplegen. Onder de vele anderen die ik dank verschuldigd ben zijn vooral degenen die met hun kanttekeningen in discussies aan het geheel bijdroegen.

– WALDO HEILBRON, 2006

Voorwoord

DOOR GLORIA WEKKER

Wat een opmerkelijke loop van de gebeurtenissen – durf ik geschiedenis te zeggen? – is het dat ik nu, in 2024, dit voorwoord mag schrijven bij de heruitgave van het boek van dr. Waldo Heilbron, *De toekomst van het verleden. Reflecties over Nederlands slavernijverleden en -erfgoed* uit 2006. Ik herinner me Waldo vooral als jonge, bevlogen docent bij het Antropologisch Sociologisch Centrum van de Universiteit van Amsterdam, gevestigd aan de Keizersgracht. Ik was een jongerejaars student Culturele Antropologie in het begin van de zeventiger jaren. Ik kende Waldo niet persoonlijk, en heb ook geen college van hem gehad, maar zijn latere vrouw Diana Fräser, een wiskundedocent met wie ik enkele jaren later actief was in de zwarte vrouwenbeweging, kende ik wel goed. Waldo was geestelijk en lichamelijk vlug en wendbaar, zo herinner ik me hem, en hij móést me wel opvallen want hij vormde samen met prof. dr. Humphrey Lamur het contingent Surinaamse docenten. Net zoals ik me de zeldzame witte vrouwelijke docenten kan herinneren, met name degenen die een feministisch perspectief hadden. Het instituut had een patriarchale cultuur gedomineerd door oude en jongere witte mannen, die als vanzelfsprekend seksisme vormgaven en in stand hielden,

een apenrots. Het was volstrekt vanzelfsprekend dat er voor de nieuwe professionele aanwas, de studentassistenten, alleen in de vijver van de mannelijke studenten gevist werd, terwijl vrouwelijke studenten in de meerderheid waren. Het gonsde in de wandelgangen over allerlei onoorbare relaties tussen docenten en vrouwelijke studenten en er zat niets anders op als studente dan te proberen je vege lijf te redden. Het feminisme stond nog in de kinderschoenen en #MeToo zou nog vijf decennia op zich laten wachten. Om de titel van een iets later geliefde bundel zwarte feministische teksten aan te halen: *All the Women Are White; All the Blacks Are Men, But Some of Us Are Brave* (1982).

Waldo had regelmatig verhitte debatten over wie de revolutie teweeg zou brengen met andere docenten/onderzoekers die gespecialiseerd waren in het marxisme en de rol van het boerenproletariaat. Wij, studenten, stonden erbij en keken ernaar en werden al luisterend gevormd tot kleine soldaten voor de revolutie. Sommigen van ons klaar om af te reizen naar China of Cuba; anderen, zoals ik, namen een andere route, waarbij ik, na enkele omzwervingen, uiteindelijk via de vs op weg ging naar een toekomst waarin intersectionaliteit, de benadering van de werkelijkheid waarin ras, gender, seksualiteit en klasse centraal zou staan. Later, in 1982, verdedigde Waldo zijn proefschrift over kleine boeren in de schaduw van de plantages in Suriname. Zijn werk bestrijkt een breed scala aan onderwerpen, waarbij hij de nadruk geografisch en thematisch verlegde van het Caraïbisch gebied en de onderdrukking van kleine boeren, naar de Nederlandse multiculturele samenleving en de verzwegen aanwezigheid van ras in allerlei domeinen. Denk aan het 'feest' van Sinterklaas en Zwarte

Piet, het onderwijs, musea en andere erfgoedinstellingen en de gebouwde omgeving.

De toekomst van het verleden kwam uit in 2006, het jaar waarin het kabinet-Balkenende II viel over het racistische manoeuvreren van minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie, Rita Verdonk, met betrekking tot haar partijgenoot Ayaan Hirsi Ali, een uit Somalië afkomstige vluchteling, die vvd-kamerlid was geworden. De uiterst rechtse, geharnaste Verdonk was al eerder in opspraak geraakt door de halsstarrigheid waarmee zij de strenge Vreemdelingenwet 2000 uitvoerde. Die wet was overigens door de voormalige PvdA-staatssecretaris van Justitie, Job Cohen, ontworpen. Verdonk had er zin an en stuurde opgewekt homo's terug naar Iran, lichte Congoleze autoriteiten in toen zij uitgedeede asielloekers uitzette naar Congo, lanceerde een voorstel dat er een 'gedragscode' moest komen waarbij er op straat alleen nog Nederlands gesproken mocht worden en was ook in het geval van Hirsi Ali verre van terughoudend. Het ging erom dat Hirsi Ali onder het, naar verluidt, opgeven van valse gegevens over zichzelf onrechtmatig toegang tot Nederland had verkregen, waardoor zij, als het aan Verdonk lag, niet alleen haar Kamerlidmaatschap maar ook haar Nederlanderschap zou verliezen. Dit alles leidde tot de val van het kabinet en tot het vertrek van Hirsi Ali uit Nederland. Maar het was overigens ook geen feest voor kritisch Nederland in die post-Fortuyniaanse periode, waarin rechtse geluiden de boventoon voerden en vaak de enige toon leken. De moorden op Pim Fortuyn en Theo van Gogh lagen nog vers in het geheugen en hadden de dominante zelfrepresentatie van redelijk, gematigd, niet gewelddadig landje, flink geschokt en tot ver in

het buitenland was er in de media aandacht besteed aan wat er toch aan de hand was in Nederland. Ook het essay 'Het multiculturele drama' uit 2000 van Paul Scheffer, waarin hij het gebrek aan integratie van nieuwkomers aan de kaak stelde, ijelde nog lange tijd flink na en was het gesprek van de dag. Het vroeg moed om in die context een vurig en tegendraads pleidooi te houden voor een andere versie van de geschiedenis. Dat is precies wat Waldo Heilbron gedaan heeft.

Nu, achttien jaar later, ligt er dan de heruitgave van Heilbrons boek dat me tot nu toe niet bekend was. Ik heb er ook geen recensies uit die tijd over kunnen vinden, zodat de conclusie voor de hand ligt dat het in 2006 helaas weinig aandacht heeft getrokken. Het zijn vier aparte essays die bij verschillende gelegenheden in geschreven of gesproken vorm gepresenteerd zijn, onder andere voor de Nederlandse Museumvereniging. Het boek is een moedige interventie in het dominante denken in de Nederlandse samenleving over geschiedenis, cultuur en erfgoed, waarbij de erfgenamen van de kolonisten de 'feiten' van 'de geschiedenis' geselecteerd, beschreven en geïnterpreteerd hebben, terwijl het perspectief van tot slaaf gemaakten en van hun nazaten systematisch tot zwijgen is gebracht. Het centrale argument is dat hierdoor een vertekening van de geschiedenis heeft plaatsgevonden en om een waarheidsgetrouwer beeld te bereiken, in het bijzonder van het slavernijverleden en zijn erfgoed, is er niet méér onderzoek vanuit het bestaande dominante perspectief noodzakelijk, maar juist vanuit de groep die tot zwijgen is gebracht. Heilbrons voorstel is om een insluitende versie van de geschiedenis te produceren, waarbij de doorwerking van de slavernij zowel bij zwart als bij wit aan het licht zal komen.

In het eerste, meest uitgebreide hoofdstuk, 'Het verloren erfgoed', reikt hij het theoretisch kader aan door een aantal sleutelbegrippen uitputtend te behandelen: identiteit, zelfbeeld, geschiedenis, cultureel, materieel, immaterieel en mentaal erfgoed, 'ras' en kleursymboliek. Hij beargumenteert dat in de geschiedenis van de Europese machtsuitbreiding, de vorming van beelden van de identiteit van de overheersende groep en van de gekoloniseerden geleid heeft tot een versteend 'overheersings- en onderworpenheidsbewustzijn' (p. 38), dat zich tot in het heden nog handhaaft. Musea en onderwijs, als onderdelen van machtsconstellaties, die het bewustzijn van grote delen van de bevolking beïnvloeden, spelen een belangrijke, maar vaak onbewuste en stilzwijgende, rol bij het doorgeven van 'de geschiedenis' en 'het erfgoed'. Het gaat er nu om het dominante geschiedbeeld, dat erop uit was zich een roemrucht en superieur verleden aan te meten, aan te vullen met – en te vervangen door – de moeilijke zoektocht naar de geschiedenis en het erfgoed van de onderdrukten, die op allerlei manieren vervormd, tot ons komen.

Hoofdstuk 2, 'Het erfgoed hervinden', belicht de zoektocht naar 'waarheid' met betrekking tot geschiedenis, erfgoed en de tekortschietende methoden en technieken van onderzoek daarnaar. De eigen ervaringswereld van de tot slaaf gemaakten, die tot nu toe in belangrijke mate buiten beeld gebleven is, staat hier centraal.

Hoofdstuk 3, 'Plaatsen van herinnering', begint met de terrechte en uitdagende vaststelling dat het Fort Zeelandia altijd een voor de hand liggender plek voor 'de geschiedenis' is geweest dan het verwoeste Fort Buku, de centrale verzetshaard van de Marrons (p. 106). Het aanwijzen van plaatsen die de herinnering aan de slavernij moeten helpen bewaren, kan niet

los gezien worden van de dominante blik op 'de geschiedenis'. Hier richt Heilbron zijn blik ook op de rol van taal in de vertekening van het verleden.

Hoofdstuk 4, ten slotte, 'Verandering van koers', bepleit een meervoudige blik op de geschiedenis. Er moeten andere invalshoeken worden gehanteerd, waardoor andere 'feiten' in de schijnwerper komen te staan. Dan zou in de beeldvorming over de bevolking in slavernij niet de veronderstelde passiviteit van Afrikaanse Surinamers benadrukt worden, maar juist hun bijdrage aan het scheppen van bestaansvoorwaarden in de Amerika's, hun creativiteit en hun verzet.

Ik ontkom er helaas niet aan ook een aantal minpunten van het boek te noemen, namelijk dat het de indruk wekt in haast geschreven te zijn. Ik miste het bovendien erg dat de auteur in zijn theoretisch kader, of in de meer toegepaste hoofdstukken, casussen niet uitwerkte waardoor zijn argumenten aan kracht gewonnen zouden hebben. Uitwerking van een casestudy over materieel erfgoed van de slavernij als de traditionele kleding van Afro-Surinaamse vrouwen, de *koto* en *angisa*, en de boodschappen die die in zich dragen (p. 92), zou zeer tot de verbeelding hebben gesproken. Daarnaast ontbreken belangrijke bronnen, zoals het meesterwerk van de Haïtiaanse antropoloog en historicus Michel-Rolph Trouillot *Silencing the Past: Power and the Production of History* uit 1995. Deze studie, een elegante meditatie op de kenmerken van macht in de historiografie en hoe macht de beschrijving, de interpretatie en de productie van de geschiedenis beïnvloedt, was en is nog steeds spraakmakend. Trouillot stelt precies hetzelfde onderwerp aan de orde: waarom worden bepaalde onderdelen van de geschiedenis herinnerd en andere niet?

Niettemin beveel ik het boek aan omdat het een niet te negeren onderdeel is van de interventies die zwarte wetenschappers in Nederland, als *outsiders within of space invaders*, gedaan hebben om de weergave van het historische archief kritisch te beschouwen en voorstellen voor verandering te doen. Dat is geen gemakkelijke opgave geweest, gegeven het feit dat, zoals ik in *Witte onschuld* (2018) beargumenteer, het gilde van historici in Nederland, enkele uitzonderingen daargelaten, het dominante, zelf-feliciterende geschiedverhaal volgzzaam steeds herhaald hebben. Zij hebben datzelfde eenzijdige verhaal ook aan buitenlandse historici die over Nederland schrijven – en dat zijn niet de minsten, zoals Jonathan Israel, Simon Schama en Russell Shorto, – overgedragen. Het rooskleurige zelfbeeld heeft geleid tot een representatie van de geschiedenis waarin Nederlanders exceptioneel tolerant, kleurenblind en niet-racistisch zijn ten opzichte van anderen van kleur. Het zijn met name buitenstaanders die op de noodzaak hebben gewezen om naar Nederland te kijken vanuit het perspectief van zijn Imperiale Rijk. Ik denk aan de Amerikaanse historicus Allison Blakely met *Blacks in the Dutch World: The Evolution of Racial Imagery in a Modern Society* (1994) en de Amerikaanse antropologe Ann Laura Stoler, gespecialiseerd in ‘ons Indië’ en de Franse koloniën in Zuidoost-Azië, met onder andere haar werk ‘Carnal Knowledge and Imperial Power’ (1991) en *Race and the Education of Desire* (1995). Kortom, het zijn buitenlandse vakgenoten en buitenstaanders, in de zin van sociologen en antropologen, die aangedrongen hebben op een kritischer blik op de Nederlandse samenleving en geschiedenis. Met *De toekomst van het verleden* heeft Waldo Heilbron zich al vroeg in die kritische gelederen gevoegd en hij verdient daarvoor de aandacht die hij eerder ten onrechte niet kreeg.

Ten slotte, kijkend naar wat er tot stand gebracht is in de geest van de ideeën van Waldo Heilbron op het gebied van geschiedenis en erfgoed, dan springen enkele nieuwe tradities in het oog. De *Bigi Spikri*, de tocht van het Waterlooplein naar het Amsterdamse Oosterpark van met name Creoolse vrouwen in klederdracht, voorafgaand aan de 1 juli herdenking; de jaarlijkse inzegening van de viering van *Keti Koti* door Winti-priesteres Marjan Markelo, waarbij zij de bescherming door de Winti-Oppergoden, Anana Keduaman Keduampon en Mama Aisa, over ons allen afroept; de *Keti Koti*-tafel van Mercedes Zandwijken en Machiel Keestra; en de proliferatie van stedelijke en regionale comités, die de lokale viering van *Keti Koti* organiseren. Bijzonder relevant is de voorbereiding van een Nationaal Slavernij Museum, te realiseren rond 2030, dat zal bijdragen aan de bewustwording en kennis over de Nederlandse slavernijgeschiedenis in zijn totaliteit. Een andere belangrijke ontwikkeling is het ontstaan van een institutie als The Black Archives te Amsterdam, een uniek historisch archief waar boeken vanuit zwarte en andere perspectieven geraadpleegd kunnen worden en waar regelmatig tentoonstellingen met episodes uit de Nederlandse zwarte geschiedenis plaatsvinden. Dan zijn er projecten als *Mapping Slavery*, de serie stadsgidsen die de erfenis van de slavernij in verschillende Nederlandse steden in kaart brengen en de tochten door Amsterdam, *Black Heritage Tours*, die te voet en per boot, de gebouwde omgeving herlezen op haar oorsprong in de kolonialiteit. Ook jongere historici en antropologen dragen bij aan een kanteling van de koloniale blik door de publicatie van enkele recente studies, waarin de wereld van de onderdrukten centraal staat. Hierbij teken ik ook aan dat het van belang is voor Surinamisten om Sranantongo te leren, om toegang te